

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ХРАНИТЕЛНО-ВКУСОВАТА ПРОМИШЛЕННОСТ В БЪЛГАРИЯ

Надка Костадинова, Георги Алексиев
Тракийски университет, Стара Загора

Резюме

Традиционно хранително-вкусовата промишленост е един от най-силно развитите отрасли в българската индустрия. Перспективите за нейното устойчиво развитие са в пряка връзка и зависимост не само от възможностите за развитие на външните пазари в резултат на либерализацията и глобализацията на търговията, но и от запазване на позициите ѝ на националния ни пазар. Цел на настоящата разработка е да се изследва устойчивостта при функционирането и развитието на хранително-вкусовата промишленост в България. За постигане на целта се решават следните задачи: да се анализира състоянието и развитието на хранително-вкусовата ни промишленост; да се разкрият проблемите и перспективите пред устойчивото ѝ функциониране. Методите, които се използват при решаване на задачите са: анализ и синтез, системен и структурен подход, статистически изчисления. Очакванията от изследването са, че ще се идентифицират както позитивни, така и негативни тенденции в устойчивото функциониране на хранително-вкусовата промишленост в България.

Ключови думи: устойчивост, преработвателна индустрия, икономическа значимост.

Key words: sustainability, food processing industry, economic relevance.

JEL: Q01, Q10, Q13.

Увод

Хранително-вкусовата промишленост (ХВП) е традиционен преработващ промишлен отрасъл, един от най-старите в България, който заема важно място в структурата на народното стопанство. Отрасълът получава суровини и междинни материали от аграрния сектор, обработва ги и произвежда храни и напитки за крайна консумация или преработени материали, които се използват като суровина в други отрасли.

ХВП има социално значение, тъй като произвежданата продукция от отрасъла задоволява ежедневните потребности на хората и осигурява нормалното функциониране на човешкия организъм. Изградените производствени връзки с другите отрасли и приносът ѝ за стабилността и развитието на националната икономика са индикация за нейното стопанско значение.

Перспективите за устойчивото развитие на българската ХВП са в пряка връзка и зависимост не само от възможностите за развитие на външните пазари в резултат на либерализацията и глобализацията на търговията, но и от запазване на позициите ѝ на националния ни пазар. Цел на настоящата разработка е да се из-

следва устойчивостта при функционирането и развитието на ХВП в България.

За постигане на целта се решават следните задачи:

- да се анализира състоянието и развитието на хранително-вкусовата ни промишленост;
- да се разкрият проблемите и перспективите пред устойчивото ѝ функциониране.

Методите, които се използват при решаване на задачите са: анализ и синтез, системен и структурен подход, статистически изчисления.

Развитие на ХВП в България

Продукцията на ХВП (храни, напитки, тютюневи изделия) в България за 2016 г. е на стойност от над 5 млрд. евро или над 5% от цялото производство в икономиката.

След присъединяването към ЕС българската ХВП се приспособява добре към възможностите на единния пазар и се развива устойчиво, по-стабилно и динамично от останалите индустриални отрасли в страната. Добавената стойност в отрасъла за 2015 г. спрямо базисната 2007 г. нараства с над 60% (табл. 1).

Табл. 1. Добавена стойност по факторни разходи към 1 януари на съответната година

Показатели	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Добавена стойност -млн.евро	592,6	777,4	843,3	805,7	903,8	870,4	927,6	915,9	950,7
Динамика, 2007=100	100,0	131,2	142,3	136,0	152,5	146,9	156,5	154,6	160,4

Източник: Евростат и собствени изчисления.

Най-бърз темп на развитие е отчетен в началото на изследвания период (2007 г.), което се свързва с присъединяването на страната към

Европейския съюз и включването на българските продукти на общия пазар.

Вторият етап на по-бързо развитие на добавената стойност в сектора отчетохме през 2011

г., който се свързва с привличането на значителни преки чуждестранни инвестиции в сектора.

Стойностният обем на произведената продукция от ХВП за 2016 г. надвишава 5 705 млн. евро (табл. 2), в т.ч. храни – 4 110,5 млн. евро;

напитки 912,2 млн. евро; тютюн и тютюневи изделия – 683,2 млн. евро. Съотнесено към 2007 г. хранителната индустрия е произвела с 42,2% повече продукция през 2016 г.

Табл. 2. Стойностен обем от ХВП в България (млн. евро)

Подотрасли	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Хранителни продукти	2 726,3	3 111,6	2 999,4	3 188,3	3 446,5	3 534,5	3 611,9	3 638,8	3 836,9	4 110,5
Напитки	723,5	897,9	751,8	756,4	775,1	845,3	899,0	836,8	853,4	912,2
Тютюневи изделия	562,0	811,2	816,5	721,1	610,7	674,8	828,7	824,6	859,1	683,2
Общо	4 011,8	4 820,7	4 567,7	4 665,8	4 832,3	5 054,6	5 339,6	5 300,2	5 549,4	5 705,9

Източник: Евростат и собствени изчисления.

Най-бърз темп на нарастване се отчита при хранителните продукти, които заемат и основния пазарен дял в сектора.

При стойността на общата продукция от българската ХВП се забелязва тренд подобен на вече отчетения при добавената стойност по факторни разходи. Най-бързо сектора се развива в началото на периода – 2007–2008 г. Това позволява да заключим, че нарастването на абсолютната добавена стойност се дължи на на-

растване на производството, а не на повишаване на производителността в сектора, на този етап от неговото развитие.

Данните илюстрират възходящо стабилно развитие на отрасъла, което е в резултат от увеличението на произведената продукция от подотрасъл хранителни продукти. В табл. 3 е представен относителния дял на продукцията от ХВП.

Табл. 3. Относителен дял на стойностния обем на произведената продукция от ХВП в България

Подотрасли	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Хранителни продукти	67,96%	64,55%	65,67%	68,33%	71,32%	69,93%	67,64%	68,65%	69,14%	72,04%
Напитки	18,03%	18,63%	16,46%	16,21%	16,04%	16,72%	16,84%	15,79%	15,38%	15,99%
Тютюневи изделия	14,01%	16,83%	17,88%	15,46%	12,64%	13,35%	15,52%	15,56%	15,48%	11,97%

Източник: Евростат.

За периода 2007–2016 г. се наблюдава почти постоянно нарастване на производството на хранителни продукти и спад в производството както на напитки, така и тютюневи изделия с около 2%.

В отрасъла през 2016 г. са заети около 4% от заетите в икономиката на страната, а дялът му в

заетостта в индустрията е над 18% (табл. 4). Въпреки повишаването на стойността на производството от българската ХВП броя на заетите в сектора се понижава, което е свързано с повишена ефективност на труда в българската индустрия.

Табл. 4. Заети лица и относителен дял на заети в ХВП

Показатели	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1. Заети лица, хил. бр.	116	115,1	110,5	109,6	87,6	103	97,3	97,6	97,9	97,8
Динамика, 2007=100	100	99,2	95,3	94,5	75,5	88,8	83,9	84,1	84,4	84,3
2. Относителен дял на заети в ХВП в:										
– икономиката, %	3,2	3,1	2,9	2,9	2,4	2,9	2,8	2,9	4,4	4,4
– индустрията, %	16,1	15,9	15,7	17,1	14,7	17,3	16,7	16,8	18,6	18,5

Източник: Евростат и собствени изчисления.

За изследвания десетгодишен период (2007–2016 г.) броят на заетите лица в ХВП постоянно намалява (близо 16% спрямо 2007 г.), но стойностният обем на произведената продукция за този период се е увеличил с над 42%. Данните показват, че преработвателните предприятия са инвестирали в по-автоматизирани производства, в резултат на което е съкратен броят на заетите. Тези производства обаче, изискват по-квалифицирана работна ръка – и съответно –

по-висока работна заплата, което води до нарастване на разходите за един зает.

За устойчивото развитие на ХВП от особено значение е износът и вносът на продуктите ѝ. Размерът на износа е един от основните показатели за устойчивост и конкурентоспособност на даден отрасъл. Данните в табл. 5 дават представа за стойностния размер на износа от ХВП по основни групи за периода 2007–2016 г.

Табл. 5. Стойностен размер на износа от ХВП (млн. щатски долари)

Подотрасли	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	% за 2016
Хранителни продукти	999	1 780	1 655	2 100	2 519	2 614	3 306	3 097	2 667	2 852	86,5
Напитки	151	154	101	96	119	124	128	108	99	98	3,0
Тютюневи изделия	185	285	385	359	439	445	506	476	373	345	10,5
Общо ХВП	1 335	2 219	2 141	2 555	3 077	3 183	3 940	3 681	3 139	3 295	100,0

Източник: UN Comtrade и собствени изчисления.

От 2007 г. до 2013 г. се наблюдава трайна тенденция на нарастване на експорта в двата сектора на ХВП – близо 3 пъти за хранителните продукти и тютюневите изделия, докато износьт на напитки намалява (главно поради загубата на експортни позиции от винарската индустрия).

След 2013 г. експортът от ХВП бележи лек спад с колебания при хранителните продукти и по-значителен – при тютюневите изделия – около 16% спрямо 2013 г., и при напитките – с около 23%. Групата на хранителните продукти има

основен принос в износа на отрасъл ХВП, като през 2016 г. формира дял от 86,5%, делът на тютюневите изделия е 10,5%, а на напитките – 3%.

Състоянието и тенденциите на осъществявания внос от ХВП разкриват каква част от търсенето в страната се задоволява от външни за националното стопанство производители. Данните в табл. 6 дават представа за стойностния размер на вноса от ХВП по основни групи за периода 2007–2016 г.

Табл. 6. Стойностен размер на вноса от ХВП (млн. щатски долари)

Подотрасли	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	% за 2016
Хранителни продукти	1 309	1 914	1 810	1 859	2 313	2 216	2 371	2 373	2 158	2 243	83,8
Напитки	134	170	133	135	177	181	202	205	211	231	8,6
Тютюневи изделия	114	187	205	197	214	230	267	243	197	203	7,6
Общо	1 557	2 271	2 148	2 191	2 704	2 627	2 840	2 821	2 566	2 677	100,0

Източник: UN Comtrade и собствени изчисления.

Вносьт на продукти от ХВП за периода 2007–2016 г. също показва устойчива тенденция на нарастване – около 2 пъти за всички подотрасли. Хранителните продукти заемат най-голям дял от

вноса – над 80%, а напитките и тютюневите изделия – по около 8%.

Балансът от търговията с продукти на ХВП от 2007 г. до 2010 г. е отрицателен, т.е. вносьт надвишава износа (табл. 7).

Табл. 7. Баланс на търговията с продукти на ХВП (млн. щ. д.)

Показатели	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Износ	1 335	2 219	2 141	2 555	3 077	3 183	3 940	3 681	3 139	3 295
Внос	1 557	2 271	2 148	2 191	2 704	2 627	2 840	2 821	2 566	2 677
Общо	-222	-52	-7	364	373	929	1 100	860	573	618

Източник: UN Comtrade и собствени изчисления.

Присъединяването на страната към Европейският съюз позволява на сектора да се развие динамично и на база повишение на общата стойност на производството и производителността на използваните фактори да повиши конкурентоспособността си, което довежда и до положителни резултати за външнотърговския му баланс след 2010 г.

След 2013 се наблюдава негативен тренд при баланса на международната търговия с продукти на ХВП, което се дължи основно на понижени равнища на износ при запазване и умерено понижени вноса.

От 2010 г. до 2016 г. балансът от търговията на отрасъла е положителен, като размерът на салдото варира – най-голямо е за 2013 г. и след това спада, но за 2016 г. е близо 2 пъти по-голямо спрямо 2010 г.

Изводи

В резултат на проведеното изследване относно устойчивото развитие на българската ХВП може да се обобщят няколко извода:

- българската ХВП се развива устойчиво и по-интензивно от други индустриални отрасли – делът ѝ в добавената стойност е висок и не прекъснато нараства;
- увеличението на добавената стойност е постигнато с по-малък брой заети лица, което е положителна тенденция и свидетелства за осъществена автоматизация и модернизация в отрасъла;
- възходящото стабилно развитие на ХВП е в резултат основно от увеличението на производството на хранителни продукти. Това е свързано с увеличеното им пот-

ребление и нарастване на популателната способност на населението;

- конкуренцията с вносители, преработващи суровини с по-високо равнище на субсидиране оказва негативен ефект върху развитието на отрасъла.

За да се подобрят условията за устойчиво развитие на ХВП в България могат да се формулират следните препоръки:

- средствата, предвидени в Програмата за развитие на селските райони 2014–2020 г. приоритетно да се насочат към ХВП и данъчни преференции за подкрепа на инвестициите на преработвателните предприятия в производството на суровини;
- изравняване размера на субсидиите в селското стопанство и субсидиране на производства на суровини, приоритетни за България (плодове, зеленчуци, животински продукти);
- насърчаване участието на българските преработвателни фирми и изследователски организации в инициативите по линията на Хоризонт 2020;
- стимулиране на защитени марки-традиционни изделия и подкрепа за сертифициране;
- подкрепа на малките предприятия от ХВП за покриване на евростандарти и изисквания на ЕС;

- насърчаване на износа към трети страни и търсене на нови пазари за традиционни български продукти;
- подкрепа на експорта на продукти за специфични пазарни ниши на европейския и световен пазар в унисон с потребителското търсене на здравословни храни, биологични храни, екологични храни, храни с висока добавена стойност.

ХВП заема значителен дял в икономиката на страната по добавена стойност, заети лица, експорт. По-голямата ѝ адаптивност, устойчивост и динамично развитие нареждат отрасъла в групата на приоритетните отрасли на националната икономика.

Литература

1. Маламова, Н. и кол. *Конкурентно развитие и ценова еволюция по веригата на храните в България*. ССА. ИАИ. София. 2017.
2. Маламова, Н. *Конкурентен потенциал и фактори за развитие на хранително-вкусовата индустрия в България*. сп. Икономика и управление на селското стопанство. бр. 2. 2014.
3. Ковачева, Ц. *Развитие и конкурентни възможности на хранително-вкусовата промишленост на Европейския пазар*. сп. Икономика и управление на селското стопанство. бр. 2. , 2010.
4. Евростат. [<http://ec.europa.eu/eurostat>].
5. МЗХ. отдел „Агростатистика“.
6. НСИ. *Индустрия, краткосрочна бизнес статистика*.
7. UN Comtrade. [<https://comtrade.un.org>].

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF BULGARIAN FOOD PROCESSING INDUSTRY

Nadka Kostadinova, Georgi Aleksiev
Trakia University, Stara Zagora, Bulgaria

Abstract

Traditionally, the food processing industry is one of the most developed branches of Bulgarian industry. The prospects for its sustainable development are in direct correlation and dependence not just on the opportunities for development of foreign markets as a result of the liberalization and globalization of trade, but also on the preservation of its positions in our national market. The purpose of this paper is to investigate the sustainability of the functioning and development of the food processing industry in Bulgaria. In order to achieve this goal, the following tasks are solved: to analyse the state and development of our food industry; to examine the problems and prospects for its sustainable functioning. The methods used to solve the tasks are: analysis and synthesis, systematic and structural approach, statistical calculations. The expectations of the study are that both positive and negative trends in the sustainable functioning of the food processing industry in Bulgaria will be identified.